

Múltunkból

N. Szabó József

Egy megvalósulatlan tanügyi reformról

50 éve jelent meg Németh László A tanügy rendezése című tanulmánya. Ezt a dolgozatot állítottuk az évfordulás megemlékezés középpontjába, amelynek tételeiről ma is folyik a vita. Koncepcióját egyes oktatáspolitikai irányzatok részben vagy teljesen elfogadják, mások elutasítják.

Fél évszázad nagy idő, olyan hosszú, hogy már történelmi rálátásra is alkalmas. 50 év távlatából már lehetőség van reális értékelésre és a korábbi aktuálpolitikai és legitimációs szempontok szerint született megközelítések kritikájára. Az 1945-ben keletkezett Németh László-tanulmány árnyaltabb elemzésére azért is lehetőség van, mert a dolgozat megjelenése óta az ország megélt több rendszerváltozást is. Sikeres és sikertelen oktatási reformok sokaságából bőveges tapasztalat halmozódott fel. Azokból látható, hogy az állandó változások ellenére Németh Lászlónak az oktatásról vallott nézetei olyan örök értékeket tartalmaznak, amelyekhez – ha kritikailag is, de – mindig vissza lehet nyúlni. Írásunknak az a célja, hogy bemutassa a háború okozta nemzeti katasztrófa után a demokratizálás és a modernizálás körülményei között a közoktatás és a felsőoktatás átalakításáról készült Németh László-féle művelődéspolitikai koncepciót.

Az évfordulás megemlékezés arra is alkalmat ad, hogy kimondjuk: a magyar szellemi élet egyik legzseniálisabb alakja 1945-ös dolgozatát nemcsak ellenfelei, tudatos félremagyarázói nem értették meg, hanem elbarátjai, a politikailag hozzá közel állók sem hasznosították oktatáspolitikájukban. Ki kell mondanunk, hogy Németh Lászlónak a minőségi szocializmusról kialakított felfogása és elit-elképzelése nehezen volt beilleszthető a háború utáni demokráciába. A nevelésügyről vallott nézeteit – bármennyire is tudományos alapon álltak – nem tudta integrálni egy olyan pluralista demokrácia, amelynek célja a tömegek kulturális felemelése volt.

A demokratikus művelődéspolitikai és a differenciált képzés

A háború befejezése után a magyar progresszió kísérletet tett arra, hogy választ adjon a kor kihívásaira, és megteremtse az ország demokratizálásának és modernizálásának feltételeit. A Magyarország felemelkedését akaró pártok előtt világos volt, hogy a demokratizálás és modernizálás csak akkor lehet igazán sikeres, ha a gazdasági, társadalmi és politikai átalakulást nem választják el a kulturális fejlődéstől. A magyar progresszió által célul tűzött politikai demokrácia feltételeinek a megteremtése és a modernizálási stratégia megvalósítása az akkori szakmai ismeretekkel és kulturális szinttel, valamint szemlélettel nehezen lett volna megvalósítható.

A háború poklából való megszabadulást követően nyilvánvalóvá vált az ellentmondás a kitűzött társadalmi-politikai célok és az oktatás elmaradott intézményrendszere között. A modernizálás lehetősége nagymértékben attól függött,

hogy sikerült-e a legszélesebb és legdemokratikusabb alapokon álló iskolareformot megvalósítani és egy olyan iskolarendszert létrehozni, amely nemzetközi színvonalon álló ismeretanyagot közvetít. Az oktatásügy demokratizálása érdekében fel kellett számolni az antidemokratikus, feudális maradványokkal is terhelt iskolarendszert.

Az iskolák nem maradhattak a Horthy-korszak szemléletmódjának keretében. A politikai fordulat szükséglete és a tudományos fejlődés igénye megkívánta, hogy új koncepciót alakítsanak ki az elsajátítandó ismeretekről és az alapvető műveltségéről. Olyan oktatáspolitikára volt szükség, amely a demokrácia kiépítését lehetővé teszi, értékeinek megvalósítását segíti. Nem véletlen, hogy az oktatás 1945-ben az érdeklődés homlokterébe került. Az oktatásügy demokratizálása nem csupán kultúrpolitikai, hanem elsőrendű politikai kérdés lett. Az oktatással szembeni követelményekre reagálva, a nemzeti művelődés és a szükségszerű modernizáció követelményeit szem előtt tartva a különböző politikai erők oktatáspolitikai reformjavaslatokat készítettek, korábban már kidolgozott elképzeléseiket továbbfejlesztették. Koncepciójának kialakításakor többségük igénybe vette a pártokhoz közel álló szakértők segítségét is. A Nemzeti Parasztpárt programjának végleges formába öntése előtt például kikérte *Németh László* véleményét.

A Nemzeti Parasztpárt oktatáspolitikai tervei lényegében a Márciusi Front programját követték. Az 1944-es ideiglenes szervezeti szabályzat a párt egyik fontos célját az elnyomott parasztság kulturális felemelkedésében látta.¹ Budapest felszabadulása után jelent meg a „Mit akar a Nemzeti Parasztpárt” című röplap, amely tíz pontban tartalmazta a párt programját, s állást foglalt az általános, ingyenes és az egész lakosságra kiterjedő közoktatás mellett.²

A párt kultúrpolitikussait 1945-től ott találjuk az oktatási reform sürgetői között. *Darvas József* a Budapesti Nemzeti Bizottság április 11-i ülésén az egész iskolapolitika gyökeres átalakítását követeli. Véleménye szerint a következő lépés a közoktatás megtisztítása és teljes átszervezése lesz.³ *Keresztury Dezső* is iskolát követelt a föld mellé. A reformot az új hatalmi elit létrehozása szempontjából is sürgősnek tartotta. Véleménye szerint az új vezető rétegnek a forrásvidéke a megújult és felemelkedő parasztság, amelynek feladata betöltéséhez iskolára van szüksége. A paraszti felemelkedés előmozdítása érdekében *Keresztury Dezső*, a Nemzeti Parasztpárt kultuszminisztere a középiskolák és a polgári iskolák vidéki párhuzamát, a paraszti polgárijának és a földművesek középiskolájának a létrehozását is tervbe vette. Elképzelése szerint az új paraszti elitet úgy kell felnevelni, hogy ne osztályt neveljünk előítéletekkel és gyűlölködéssel, hanem népet, amely képes a nemzeti műveltség egészének a befogadására és tovább adására. A parasztpárti politikus a mezőgazdasági szakképzés egész rendszerének a kifejlesztését is kívánta. Ezeket az iskolákat hozzáférhetővé akarta tenni a parasztság széles tömegei számára.⁴ A Nemzeti Parasztpártban aktívan dolgozó *Ilyés Gyula* felkérésére készítette el a legrészletesebb reformtervet *Németh László*.

A tanügyi reform elsődleges célját a kulturális egyenlőtlenség megszüntetésében és a műveltség arányosabb elosztásának megvalósításában határozta meg.

¹ P1. Arch. 284. XXX cs. In: *Balogh Sándor-Izsák Lajos: Pártok és pártprogramok Magyarországon (1944–1958)*. Tankönyvkiadó, Bp., 1977. 24. o.

² P1. Arch. 284. XXX cs. In: *Balogh Sándor-Izsák Lajos: i. m. 26. o.*

³ A Budapesti Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei. 1945–1946. Bp., 1975. 85–86. o.

⁴ *Szabad Szó*, 1945. április 28.

Felfogása szerint a reform kapcsolódik a főkiosztáshoz, az ipar államosításához és a szövetkezeti mozgalomhoz. Úgy látta, hogy a megvalósuló társadalmi egyenlőség közös műveltség nélkül nem jön létre. Ezt az élet által megkívánt közös műveltségi alapot viszont az új iskolának kell minél magasabb fokon megadnia úgy, hogy felkészíti a társadalom minden rétegét a különböző irányból érkező kulturális hatások és szokások befogadására. *Németh László* a közös műveltségi alap kialakítása szempontjából fontosnak tartotta az oktatási rendszer átalakítását, de nem értett egyet a nyolcosztályos iskola létrehozásával.

Legfontosabb ellenérvek tartotta a *biológiai okokat*, mert vizsgálatai szerint az alsó és felsőbb fokú oktatás között a természetes határ a 12. életév. Tanulmányi szempontból is ugyanerre az évre tette a korszakhatárt, amit azzal indokolt, hogy az elemi iskolában nincs szelekció. A nyolcosztályos általános iskolát azért is ellenezte, mert megvalósulása esetén a középiskolai oktatásra kevésnek tartotta a négy évet, mondván, hogy abban a képzés túlzásfolttá válik. Úgy látta, hogy nyelvtanulást és a matematikaoktatást nincs értelme az elemiben elkezdni, a négyosztályos középiskolában viszont már késő. *Németh László*nak az általános iskola ellen az volt a legfontosabb kifogása, hogy egyenlőséget növelő társadalmi céljait sem éri el. Véleménye szerint a tovább nem tanulók visszatartják a továbbtanulni szándékozókat, de végül mégis lemaradnak mögöttük. A megoldást abban látta, ha a hatosztályos elemi után a gyengébb tanulók háromosztályos ipari, illetőleg mezőgazdasági szakelemibe kerüljenek, a továbbtanulók pedig négyféle – ipari, mezőgazdasági, adminisztratív és értelmiségi – hatéves középiskolában folytassák tanulmányaikat. A középiskolák tantárgycsoportjai nagyjából azonosak lennének, csak százalékos arányuk térne el.

A szervezeti reformok a 18 éves oktatási korhatárral teljesednének be. Megtételére szerint a kvalifikált munkaerő iránti szükséglet növekedése az érettségizettek számának növelését igényli. Fontosnak tartotta a lányok továbbtanulásának elősegítését is. A műveltség szempontjából a leghátrányosabb helyzetben levő parasztság felemelése érdekében *Németh László* állást foglalt mind több mezőgazdasági középiskola létesítése mellett. A középiskolai oktatásban is szükségesnek látta a tananyag átszervezését. Nem kívánt új tantárgyakat beiktatni, csupán azok ésszerű összevonásával akart az új követelményeknek megfelelni. A tudományban immár végbement integrációnak megfelelően az iskolai tanításban csak négy vagy öt integrált tárgy keretében folya az oktatás. Ezek: a) matematika-fizika-vegytan, b) biológia, c) történelem, d) nyelv. E tantárgycsoportok keretében a maguk összefüggésében jelennének meg a korábban differenciált tantárgyak. *Németh László* a tantárgyak összevonásánál is fontosnak tartotta a „tudásszerkezet” megváltoztatását, modernizálását. A memorizált lexikális tudás helyébe a dinamikus gondolkodást állította. Az átalakított középiskolai oktatás keretébe újszerűen kívánta beilleszteni a mezőgazdasági és ipari munkát is.⁵

Néhány idealisztikus-utópisztikus elképzeléstől eltekintve *Németh László* szakmailag jól kidolgozott koncepciót készített, amely a szakmai érvek ellenére nem integrálódott sem a parasztpárti programba, sem az országos oktatási reformjavaslatba. *Németh László*nak az iskolaügy demokratikus átalakítására vonatkozó elképzelései lényegében nem tértek el a Nemzeti Parasztpárt felfogásától, a párt a programot mégsem tette magáévá. Az elutasítás legfőbb oka az volt,

⁵ *Németh László: A kísérletző ember. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, 1973. 343–352. o.*

hogy a program készítője nem értett egyet az általános iskola létrehozásával, mint a demokrácia egyik legfontosabb politikai célkitűzésével.

A kiépülő pluralista demokrácia feladata volt, hogy a pártok elképzeléseinek eredőjét megtalálja, az eddig meg nem jelent törekvéseket kezelje, illetve a javaslatok terén konszenzusra jusson. A koalíciós pártok, annak ellenére, hogy politikailag és világnézetileg különböztek egymástól, oktatáspolitikai konfliktusba nem kerültek, sőt, a politikai harc ellenére a demokratikus célok érdekében az oktatás területén konszenzust teremtettek. 1945-ben valamennyi párt egyetértett abban, hogy az elavult oktatási rendszert fel kell számolni, és egy korszerű demokratikus iskolarendszert kell létrehozni. A pártok, noha az oktatás reformját elsődlegesen politikai feladatnak tartották, a reform által felmerülő szakmai kérdésekkel is foglalkoztak. Minden párt ideológiai elképzelésének részét képezte a demokratikus oktatási rendszer létrehozása, ezért az új iskolarendszer a korabeli demokratikus elveknek megfelelően kellett hogy kiépüljön. 1945-ben az eszmény a nyolcosztályos általános iskola volt.

Az NPP vezetői és kultúrpolitikusai nyilatkozataikban egyértelműen az általános iskola mellett érveltek.⁶ Az 1945. augusztus 1-jén nyilvánosságra hozott, A Nemzeti Parasztpárt kiskatéja című pártprogram a „nép általános műveltségének emelését” tartotta az egyik legfontosabb feladatnak, ezért kötelezővé kívánta tenni a nyolcosztályos népiskolát. Ennek alsó tagozati tananyaga megfelelné az elemi iskolák tananyagának, a felső négy osztály pedig helyettesítené a polgári és a gimnázium alsó négy osztályát. A kötelező általános iskolára épülve a négyosztályos középiskola. Aki tanulmányaiban megfelelő eredményt mutat fel, az beiratkozhat az egyetemre. Az NPP az ingyenes oktatás mellett foglalt állást, leszögezte azonban, hogy ez írott malaszt marad mindaddig, amíg anyagilag nem siet a társadalom a legszegényebb rétegek, a parasztek és munkások fiainak segítségére. A párt a továbbtanulás feltételeit azzal is biztosítani akarta, hogy az iskolák mellett internátusokat, diákothonokat kívánt felállítani, ahol a tehetséges, szegény sorsú gyermekek ingyen élelmet, lakást, és ha kell, ruhát is kapnak.⁷

A II. világháborút követő nemzetközi balratolódási folyamatban az oktatáspolitikai világszerte a demokratizmus, a demokratikus jelleg hangsúlyozására törekedett. Magyarországon a háború utáni szabadabb és demokratikusabb légkörben természetes volt a demokratikus pártoknak az a célkitűzése, amely az osztályok szerinti elkülönülést tükröző iskolaszervezet helyett csupán életkorok szerinti tagozódó iskolarendszert akart megvalósítani. Az általános iskola létrejötte több volt, mint kultúrpolitikai probléma, politikai ügygé vált, a demokratikus pártok földreform mellett a legfontosabbnak tartották, ezért a kérdés a politikai harc keresztjébe került.

A politikai és ideológiai érvekkel alátámasztott nyolcosztályos iskola létjogosultságát nem lehetett kétségbe vonni. Az általános iskola 1945. augusztus 18-i létrehozásával az volt a cél, hogy az magasabb színvonalra emelje az állampolgárok alapműveltségét, minden gyermek számára egyenlő művelődési jogot és indulási

⁶ Kovács Máté: A magyar köznevelés korszerű újjászervezésének fő kérdései. Köznevelés, 1945. 1–2. sz. 6–8. o. Szabad Szó, 1945. július 22.

⁷ Balogh Sándor–Izsák Lajos: i. m. 222. o.

helyzetet garantáljon. A nyolcosztályos iskola az egymásra épülő iskolatípusokkal elvileg mindenki számára biztosította a társadalmi felemelkedés lehetőségét.

Létrehozása után minden koalíciós párt, így a *Németh László*hoz közel álló *Veres Péter* pártelnök az „Embernevelés”⁸ kérdésére válaszolva elmondotta, hogy a földreform után ez az első nagy kérdése a magyarságnak. Emberré és művelt magyarrá kell tenni az addig földtelen és joggal szegényparasztokat.⁹

Az új iskola megítélését nem csak politikai szempontok határozták meg. Az általános iskola által biztosított tudás 1945-ben a társadalom jelentős hányada számára korábban elérhetetlennek tűnő ismereteinket, kulturális színvonalat jelentett. Nem véletlen, hogy az érdekek és az oktatáspolitikai törekvések elsősorban ehhez fűződtek, hiszen az általános iskola nemcsak a legszélesebb társadalmi rétegeknek felelt meg, hanem megváltoztatta, részben meg is szüntette a regionális kulturális hátrányokat. A nyolcosztályos iskola elsősorban a vidék, a falu felemelését segítette. A legnagyobb elismerést azzal aratta, hogy mindenki számára biztosítani akarta azt a műveltséget, amit korábban a polgári iskola csak egy rétegnek nyújtott. A kulturális esélyegyenlőség megteremtése 1945-ben helyes politikai program volt. Sokan úgy gondolták, hogy az új iskolarendszer biztosítja számukra a felemelkedést, a kedvezőbb társadalmi pozícióba való jutást. Az általános iskola megteremtésekor abban bíztak, hogy az új oktatási rendszer egyenlő esélyt jelent mindenki számára a képességek kibontakoztatásához, és elősegíti a társadalom kulturális felemelkedését. Ugyanakkor kulturális és társadalmi érdek is fűződött volna ahhoz, hogy az elitiskolák is fennmaradjanak. Szükség lett volna olyan iskolákra is, amelyek a minőségi képzést segítik. *Németh László* gondolkodásában a minőség forradalma a nemzet életének minden területén a kedvező sorsalakítás legfontosabb feltétele.¹⁰ Rendszerváltozás és modernizáció idején az oktatáspolitikának ezt tolerálnia kellett volna.

A politikai pártok nézeteitől eltérő oktatáspolitikai felfogások 1945-ben azonban nem nyilvánultak meg, mert egyetlen jelentős politikai erő sem állt mögöttük. A nem elsődlegesen ideológiai-politikai érvek alapján álló, szakmai szempontokat hangsúlyozó reformjavaslatok a hangsúlyt a differenciálásra, az individualizálásra helyezték, ezért nem remélhettek támogatást. *Németh László* reformelképzeléseinek „sikertelenségét” sem részbeni utópisztikus-idealisztikus jellegével kell magyarázni, hanem azzal, hogy a demokratikus célok megvalósítása közben – amelyekkel ő is egyetértett – nem kapott fontosságának megfelelő helyet az elitképzés, a minőségi oktatás. Az oktatáspolitikai a kisebb társadalmi csoportok érdekét kifejező kultúrára nem helyezett hangsúlyt, ápolását már a pluralizmus idején elhanyagolta.

Szakítás a hagyományos egyetemi oktatással

A közoktatáshoz hasonlóan a felsőoktatásban is olyan reformokra volt szükség, amelyek révén az egyetemi-főiskolai rendszer képes lesz megfelelni a demokratikus átalakulás és a korszerű oktatás követelményeinek. A felsőoktatás struktúrájának átalakítása a természettudományi, műszaki, agrártudományi és közgazda-

⁸ Embernevelés címen a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete *Kemény Gábor* szerkesztésében adott ki pedagógiai folyóiratot. A folyóirat 1946. februári számában megjelent kérdésekre válaszolt *Veres Péter*.

⁹ *Szabad Szó*, 1946. március 9.

¹⁰ *Görömbei András*: Modell értékű nemzeti minőség. *Alföld*, 1990. 10. sz. 68. o.

sági képzés fejlesztését, kereteinek bővítését igényelte volna. Mindazok, akik egy demokratikus Magyarorszáért küzdöttek, természetesnek tartották ezeken a területeken is a reformokat. Elképzeléseiket a felsőoktatás átalakításáról ideológiai értékeket, politikai szempontokat és szakmai követelményeket szem előtt tartva kívánták végrehajtani.

Az első egyetemi reformtervek 1945 áprilisában a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt kezdeményezésére a nevelők szakszervezetének kétnapos debreceni értekezletén hangzottak el.¹¹ Ezen a tanácskozáson a demokratikus oktatáspolitikai által támasztott követelményeknek megfelelő felsőoktatási reform szükségességét fogalmazták meg. Olyan reformot sürgettek, amely érinti az egyetemek ideológiai-pedagógiai szemléletét, szakmatudományos jellegét. Ha nem is teljes mélységben, de összegezték a magyar pedagógusképzés fejlesztése iránti igényeket. A pedagógusképzés reformját valamennyi koalíciós párt szükségesnek tartotta. A pártok reformjavaslatai azonban többnyire az általánosságok szintjén fogalmazódtak meg, a pártok véleményét is tükröző, nem egy esetben felkérésre készült „szakértői” reformelképzelések viszont sokoldalúan kidolgozott reformtervek voltak.

A felsőoktatás ágazatai közül a koalíciós pártok is a pedagógusképzésre összpontosították erőfeszítéseiket. Nem véletlen, hogy itt artikulálódtak a politikának a magyar felsőoktatás átalakítására vonatkozó leglényegesebb elképzelései.

Oktatáspolitikai reformjavaslatával együtt, annak szerves részeként készült el *Németh László* felsőoktatás-politikai koncepciója. Az alsó- és középfokú oktatás átalakításának tervezetében megnyilvánuló „másság” itt is tetten érhető volt. *Németh László* a hatékony és színvonalas oktatás megvalósítása érdekében az egyetemi oktatásban kialakult formák közül többnek a radikális megváltoztatására tett javaslatot. Egyebek között nem értett egyet azzal, hogy egy 10-12 hetes szemeszter folyamán a hallgatók olyan előadásokat hallgatnak, amelyek anyaga a könyvtárakban is megtalálható, olyan ismereteket kapnak, amelyeket könyvből is el lehet sajátítani. A felsőoktatás színvonalának emelkedését várta a felvételi vizsga bevezetésétől. Úgy ítélte meg, hogy ily módon egy évet nyerhetnek a magasabb szintű képzésre, és feleslegessé válnának az olyan vizsgák, amelyek színvonala nem üti meg az érettségi szintjét sem.

Németh László javasolta az egyetemi oktatás decentralizálását. Kezdeményezte, hogy az alacsonyabb beosztású kiváló – polgár iskolai és gimnáziumi – oktatókat fokozottabban vonják be a munkába. A professzorok feladata ebben a rendszerben a példateremtés lett volna az előadásokon keresztül. Reformelképzelése szerint a középiskolák az egyetemre készítenének fel, ezért az értelmiségi középiskolára épülne a humán egyetem, melynek nyelvi, történeti, jogi és politikai osztályai lennének. A természettudományi képzésre épülne a biológiai és a műszaki egyetem. A mezőgazdasági egyetemek a gazdasági iskolákból nyernék hallgatóikat. Az adminisztratív középiskolák fölött is működhetne egy „soványabb” egyetem.

Az egyetemi képzést rendkívül nyitottá kívánta tenni. Mivel az egyetemi tanulmányok feltételének a felvételit tartotta, úgy gondolta, hogy mindenki bárhová bekerülhet, például a borbélyból is lehet orvos, ha a felvételi vizsgán megfelelt. Több elképzelése a hagyományos struktúrát teljesen megváltoztatta volna. Terve-

¹¹ Pl. Arch. 274-21/72.

zete szerint minden egyetemen háromféle képesítés lett volna szerezhető: elméleti, gyakorlati és tanári.

A pedagógusképzésre vonatkozó elképzelései minden korábbi formától eltértek. Az általa elgondolt képzési mechanizmusban az orvos, a technikus, a mérnök, az agrármérnök is tanár lett volna, mégpedig elméleti tárgyak tanára. Elképzelését azért tartotta újszerűnek, mert míg korábban csak egy fakultás nevelte a „nemzet műveltjeit”, most az összes kar képezné a pedagógiai hajlamú fiatalokat (az egyetlen kivétel ez alól a jogi fakultás). Az egyetemi képzést hatévesre tervezte. Ebből az első három vagy négy évben mind a három ág – elméleti, gyakorlati és tanári – együtt haladna, s csak azután válnának szét.

A hatéves, magasabb képzettséget adó intézmények mellett működött volna a hároméves, alacsonyabb képzést nyújtó főiskola, mert nem minden értelmiségi feladat ellátása igényel egyetemi szintű felkészültséget. Ezek a főiskolák az egyetemekhez tartoznának: az orvosi egyetemhez a gyógyszerészeti, a védőnői, esetleg az állatorvosi főiskola, a történeti-nyelvi egyetemhez pedig a tanítóképzők, az újságíróképzők stb.

Indokoltnak tartotta a zenei, művészeti, színészi, esetleg az építészmérnöki főiskolák összevonását egy Művészegyetem keretében, amely magában foglalhatná a történeti-nyelvi szakot is, hiszen „történeti gyökerekkel” ezek éppúgy a „történelemben helyezkedtek el”, mint az irodalom. Azt pedig, hogy az irodalmárok is művészek legyenek, legalább annyira, mint az ének- és rajztanárok, nem tartotta túlzott követelménynek. *Németh László* fontosnak tartotta, hogy biztosítsanak lehetőséget azoknak is, akik nem hagyományos formák között szándékoznak továbbtanulni, hogy mind kevesebb tehetséges ember kallódjon el.¹²

Megállapíthatjuk, hogy minden idealizmusa és utópisztikus vonása ellenére *Németh László* reformjavaslata volt 1945-ben a legkidolgozottabb felsőoktatás-politikai koncepció. A legradikálisabb változtatások *Németh Lászlónál* fogalmazódnak meg, és nála érvényesült leginkább az universitásban való gondolkodás. Annak ellenére, hogy tervezete nagyon sok érdekes, előremutató, az integrált oktatást elősegítő elemet tartalmazott, a kultúrpolitika nem adaptálta. Ugyanígy nem vezették be a többi, különböző helyről érkező reformjavaslatot sem. A tervezett reformok elmaradásában a megfelelő pénzügyi-politikai feltételek hiánya mellett nem kis szerepet játszottak az egyetemi rendszer hagyományos struktúrájához ragaszkodó oktatói csoportok. A felsőoktatás fejlesztése azonban a gazdasági fejlődés egyik alapkérdése is, amit a modernizálást sürgetők ekkor még nem hangoztattak eléggé, mert a gazdaság részéről ekkor még nem fogalmazódott meg a magasabban képzett szakemberek iránti szükséglet. Nyomás a magyar felsőoktatást csak a pedagógusképzés területén érte, de ott sem valósult meg az átalakítás.

¹² *Németh László*: i. m. 356–358. o.